

Robert Bońkowski

Uniwersytet Śląski w Katowicach
robert.bonkowski@us.edu.pl
ORCID: 0000-0002-8115-3222

Polskie i czarnogórskie spiranty ś i ź

Wstęp

Uzyskanie przez Czarnogórę w 2006 roku niezależności i wprowadzenie przez to państwo rok później ustawą zasadniczą języka czarnogórskiego jako urzędowego w Republice Czarnogóry¹ otworzyło drogę do zinstytucjonalizowanych prac normatywnych nad językiem czarnogórskim. W wyniku tych działań w nowo powstałym państwie dość szybko pojawiły się istotne dla funkcjonowania języka czarnogórskiego zasady pisowni² oraz gramatyka³. One z kolei dały bodziec i przede wszystkim kierunek normatywizacji najmłodszego języka urzędowego Słowian. One też uwzględniły spiranty ś i ź jako pełnoprawne fonemy tego języka. Tym samym oficjalny język czarnogórski, jako jedyny południowosłowiański i trzeci, obok języka polskiego i dolnołużyckiego⁴, „wzbogacony” jest o te miękkie spółgłoski. W odróżnieniu jednak od języka polskiego w spojrzeniu socjolingwistycznym problem czarnogórskich fonemów /ś/ i /ź/ jest skomplikowany⁵.

¹ Jezik i pismo. Član 13. Službeni jezik u Crnoj Gori je crnogorski jezik. Čirilično i latinično pismo su ravnopravni. „Službeni list Crne Gore”, br. 1/2007.

² M.A. Perović, J. Silić, Lj. Vasiljeva, *Pravopis crnogorskoga jezika i rječnik crnogorskoga jezika (pravopisni rječnik)*, Podgorica 2009.

³ A. Čirgić, I. Pranjković, J. Silić, *Gramatika crnogorskoga jezika*, Podgorica 2010.

⁴ H. Dalewska-Greń, *Języki słowiańskie*, Warszawa 2002, s. 99.

⁵ Por. np. dopuszczaną przez zasady czarnogórskiej pisowni paralelną możliwość użycia form poddanych jotacyzacji (*jotovani oblići*) i jej niepoddanych (*nejotovani oblići*) (M. A. Perović, J. Silić, Lj. Vasiljeva, *Pravopis crno-*

Celem niniejszej analizy jest porównanie polskich oraz czarnogórskich spirantów *ś* i *ź* w aspekcie opisu genetycznego oraz ich współczesnego statusu (Czarnogórcy traktują je jako jeden z istotnych elementów różnicujący ich język względem standardowych języków: bośniackiego, chorwackiego i serbskiego⁶). Pochodzenie tych spółgłosek jednak różni się w obu badanych językach. W związku z tym niniejsza analiza i porównanie stanowią niejako odpowiedź na pewne twierdzenia niektórych badaczy czarnogórskich związane z mniejszym lub większym podobieństwem genetycznym spirantów *ś* i *ź* w języku polskim i czarnogórskim (por. np. niektóre prace Vojislava Nikčevića i innych⁷). Taka analiza nie może również pominąć kontekstów dialektalnych, zwłaszcza w aspekcie normowania języka czarnogórskiego.

System fonologiczny języka polskiego rejestruje trzydzieści cztery fonemy (lub trzydzieści sześć, włączając nosowe /q/ i /ɛ/)⁸, z czego sześć z nich (względnie osiem) to fonemy samogłoskowe, a pozostałe dwadzieścia osiem – spółgłoskowe. Z kolei czarnogórski system fonologiczny notuje trzydzieści trzy fonemy, z czego pięć samogłoskowych (szóstym jest mający charakter zgłoskotwórczy r-sonantyczne) i dwadzieścia siedem fonemów spółgłoskowych (postulowany przez Vojislava Nikčevića fonem /3/⁹ jako samodzielny ostatecznie nie znalazł się w zasobie czarnogórskich fonemów¹⁰). Fonemy /ś/ i /ź/ zarówno w języku polskim, jak czarnogórskim są palatalne¹¹. Interesująca przy tym jest różnorodna droga wykształcenia się

gorskoga..., Podgorica 2009, s. 6) oraz społeczno-polityczną rzeczywistość w dzisiejszym państwie czarnogórskim i w związku z tym uwarunkowania socjolingwistyczne (A. Čirgić, *Crnogorski jezik u prošlosti i sadašnjosti*, Podgorica 2011, s. 143–169; R. Glušica, *Crnogorski jezik i nacionalizam*, Beograd 2020, s. 233–239).

⁶ A. Čirgić, *Crnogorski jezik u prošlosti...*, s. 143–169.

⁷ Por. np.: V. Nikčević, *Crnogorski jezik. Geneza, tipologija, razvoj, strukturne odlike, funkcije. Tom I (Od artikulacije govora do 1360. godine)*, Cetinje 1993, s. 225; V.P. Nikčević, *Jeziškoslovne studije*, Cetinje 2004, s. 45–66; A. Čirgić, *Crnogorski jezik u prošlosti...*, s. 143, itp.). Autorzy ci, przyjmując onomastyczno-lingwistyczną teorię Radoslava Rotkovića o pochodzeniu Duklan (czyli jako najstarszych przodków Czarnogórców) od połabsko-pomorskiej słowiańskiej grupy etnicznej (R. Rotković, *Odakle su došli preci Crnogoraca*, Podgorica 2000), uważają, że czarnogórski system jekawski wywodzi się od wymarłego języka połabskiego oraz że jekawizm w postaci dzisiejszych fonemów np. *ś* i *ź* związany jest z językiem polskim jako sąsiadującym z terenami używanego niegdyś języka połabskiego, co miaoby być równoznaczne z tym, że w języku polskim zmiekczenia pod wpływem kontynuantów **ě* dokonały się na podobnej lub tej samej zasadzie, co w języku czarnogórskim – czyli również pod wpływem joty pochodzącej z prasłowiańskiego **ě*.

⁸ Por. J. Strutyński, *Gramatyka polska. Wydanie piąte*, Kraków 2002, s. 73.

⁹ V.P. Nikčević, *Crnogorska gramatika*, Podgorica 2001, s. 37.

¹⁰ A. Čirgić, I. Pranjković, J. Silić, *Gramatika crnogorskoga...*, s. 21.

¹¹ Por. np.: J. Strutyński, *Gramatyka polska...*, s. 56; D. Ostaszewska, J. Tambor, *Fonetyka i fonologia...*, s. 34; A. Čirgić, I. Pranjković, J. Silić, *Gramatika crnogorskoga...*, s. 21, itp.

tych fonemów w obu językach, będąca wypadkową odmiennych uwarunkowań fonetycznych.

Pochodzenie oraz status spirantów ś i ź w języku polskim

W języku polskim dość wcześnie, ponieważ w drugiej połowie X wieku, czyli jeszcze przed wokalizacją jerów doszło do istotnej dla polskiego systemu fonetycznego zmiany, czyli przegłosu polskiego, polegającego na tym, iż odziedziczone z prasłowiańszczyzny samogłoski **ě* i **e*, jeśli znalazły się przed twardymi spółgłoskami zębowymi *t*, *d*, *s*, *z* lub przed *n*, *r*, *ł* zmieniały swoje miejsce artykulacji ku tylnej części jamy ustnej i przechodziły w samogłoski tylne (**ě* > 'a', *e* > 'o'), a wcześniej zmiękczone samogłoskami **ě* i **e* spółgłoski dalej pozostawały miękkie. W związku z tym zmiękczone przez samogłoski przednie np. samogłoski *s'* i *z'* po ustaniu przegłosu stawały się samodzielnymi fonemami¹². W polszczyźnie najsilniej palatalizacji poddane były spółgłoski przedniojęzykowo-zębowe:

Głoski te, przyjmując niezwykle silną artykulację prepalatalną, zatraciły swoje pierwotne miejsce artykulacji. Język, unosząc się wysoko ku podniebieniu twardemu, nie tworzył już z zębami szczelin i zwarć. Te elementy artykulacji zaczęły być wytwarzane przez środek języka, który zbliżał się do podniebienia. W ten sposób dawne półpalatalne spółgłoski przedniojęzykowo-zębowe stały się spółgłoskami środkowojęzykowymi, czyli palatalnymi we współczesnym rozumieniu¹³.

Fonologizacja miękkości doprowadziła zatem do przegłosu (dyspalatalizacji) samogłosek, które wcześniej były czynnikiem fonologizacji półpalatalnych wariantów. Dlatego też w konsekwencji takiej zmiany np. zębowe *s*, *z* (i *t*, *d*) mogły znaleźć się zarówno przed samogłoskami rzę-

¹² Sam przegłos był istotny w formowaniu się polskiego systemu fonologicznego, ponieważ w jego konsekwencji pojawiły się: 1/ możliwość dystrybucji samogłosek rzędu tylnego 'a', 'o' po spółgłoskach miękkich, co miało wpływ na dalsze usamodzielnianie się tych spółgłosek, na ich uniezależnienie się od występujących po nich samogłosek, w związku z czym spółgłoski miękkie mogły występować we wszystkich pozycjach, a nie (jak dotychczas) przed samogłoskami rzędu przedniego. W związku z tym więc stały się one samodzielnymi fonemami, a nie, jak do tej pory, wariantami kombinatorycznymi twardych fonemów spółgłoskowych (czyli najistotniejszą konsekwencją przegłosu było powstanie miękkich fonemów spółgłoskowych); 2/ alternacje morfologiczne typu: a/ 'e': 'a (np. *siano* : *siennik* [*šano* : *še•nik*] < psł. **šeno*; *lato* : *w lecie* [*lato* : *v leće*] < psł. **lěto*) i b/ 'e': 'o (np. *ziele* : *zioło* [*žele* : *žowu*] < psł. **zельbe* : *zelo* (J. Strutyński, tamże, s. 43–45).

¹³ M. Kułakowska, A. Myszka, *Na tropach przeszłości języka. Fonetyka*, Rzeszów 2013, s. 188–189.

du przedniego, jak i rzędu tylnego. Czyli, innymi słowy, w początkowym okresie przedniojęzykowo-zębowe *s*, *z* (i *t*, *d*) stojące przed samogłoskami przednimi również zmiękczały się w *s'*, *z'* (i *t'*, *d'*), natomiast dokonujący się później przegłos umożliwił w XIII wieku ich pełne zmiękczenie i ustabilizowanie się w szeregu spółgłosek środkowojęzykowych jako *ś* i *ź* (oraz *ć*, *ź*)¹⁴. Sam przegłos spowodował też usamodzielnienie się tych głosek i powstanie nowych fonemów.

W związku z usamodzielnianiem się spółgłosek półpalatalnych swego czasu interesującą koncepcję wysunęła Halina Koneczna w monografii *Charakterystyka fonetyczna języka polskiego na tle innych języków słowiańskich*¹⁵. Według niej mianowicie przyczyna nasilenia się procesów palatalizacyjnych spółgłosek półpalatalnych wiązała się również ze zmienioną artykulacją samogłosek przednich, które w okresie istnienia grupy lechickiej były artykułowane w taki sposób, że towarzyszyła im tzw. prejotacja, czyli najpierw była wymawiana jota (nieco słabiej), a dopiero po niej samogłoska przednia, np. *iě-*, *ie-*¹⁶. Spółgłoski poprzedzające tak wymawiane samogłoski przednie wchłaniały element palatalny towarzyszący artykulacji tych samogłosek, czyli *i*¹⁷. W konsekwencji prowadziło to do silnej palatalizacji tych spółgłosek. Jota działała tu nieco podobnie jak w epoce prasłowiańskiej podczas jotacyzacji. Efekty tej polskiej palatalizacji zależały od pierwotnego miejsca artykulacji spółgłosek, które znalazły się przed samogłoską przednią¹⁸. Jeśli uwzględnić takie spojrzenie na problem, to mechanizm pojawienia się fonemów /*ś*/ i /*ź*/ w języku polskim i czarnogórskim byłby w pewnym sensie podobny – czyli wpływ joty na spółgłoski *s* i *z* (zob. zjawisko pojawienia się fonemów /*ś*/ i /*ź*/ w języku czarnogórskim). Jednak głos H. Konecznej w tej kwestii w literaturze dotyczącej fonetyki i fonologii historycznej języka polskiego wydaje się raczej odosobniony.

Współcześnie w języku polskim spiranty *ś* i *ź* pojawiają się również w uwarunkowaniach pozycyjnych. Są wówczas produktem upodobnień żywych, dokonujących się aktualnie i zarazem fakultatywnych, tzn. że jakąś formę wyrazową można wymówić na kilka sposobów (wówczas asymilacje

¹⁴ K. Długosz-Kurczabowa, S. Dubisz, *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Wydanie 3, dodruk 5. Warszawa 2019, s. 145.

¹⁵ H. Koneczna, *Charakterystyka fonetyczna języka polskiego na tle innych języków słowiańskich*, Warszawa 1965.

¹⁶ Tamże, s. 127.

¹⁷ M. Kułakowska, A. Myszką, *Na tropach przeszłości...*, s. 188.

¹⁸ Tamże, s. 188.

te mogą wystąpić, ale nie muszą). O tym, czy dojdzie do upodobnienia, decyduje przede wszystkim staranność i tempo mówienia, a te z kolei uwarunkowane są sytuacją komunikatywną i typem kontaktu językowego¹⁹. W związku z tym przy mniej starannej, swobodnej wymowie, związanej z sytuacjami nieoficjalnymi, a także kiedy tempo mówienia jest z reguły szybsze niż podczas oficjalnych rozmów może dojść do upodobnienia np. pod względem miejsca artykulacji, kiedy w tym wypadku spółgłoski przedniojęzykowe zębowe *s* i *z*, a także szczelinowe *š* i *ž*, jeśli znajdują się przed spółgłoskami palatalnymi środkowojęzykowymi *ś*, *ź* (i *ć*, *ź*) mogą być fakultatywnie artykułowane z uwypukleniem środka języka ku podniebieniu twardemu, w efekcie czego cała grupa spółgłoskowa staje się jednorodna nie tylko pod względem miejsca artykulacji, ale i pod względem miękkości²⁰. W wyniku takiego upodobnienia *s* i *š* może (ale nie musi) przejść w *ś* i analogicznie *z* i *ž* w *ź*. Asymilacja ta może zajść zarówno wewnątrz jednego wyrazu, jak i pomiędzy dwoma będącymi obok siebie wyrazami, kiedy przed stojącymi w wygłosie wyrazu poprzedzającego spółgłoski przedniojęzykowo-zębowe *s* i *z*, a także szczelinowa spółgłoska dźwiękowa *š* przy szybszej, mniej starannej wymowie ulegają upodobnieniu (tj. zmiękczyją się w *ś* i *ź*)²¹.

Pochodzenie oraz status spirantów *ś* i *ź* w języku czarnogórskim

W historii języka czarnogórskiego również doszło do procesu zmiękczenia spółgłosek niepalatalnych. Jednak w odróżnieniu od języka polskiego na terenie czarnogórskim (i w ogóle sztokawskim) na zjawisko to wpływ miała jota (bez względu na jej pochodzenie). Obecnie w czarnogórskiej literaturze przedmiotu proces ten fachowo nosi nazwę *jotacija* (jotacyzacja), która zamieniła starszą, tradycyjną formę *jotovanje*²². Rozległy dialekt sztokawski, który dał podstawę dzisiejszym czterem językom standardowym (bośniackiemu, chorwackiemu, czarnogórskiemu i serbskiemu), w różnych okresach poddany został trzem procesom jotacyzacji, umownie zwanych jako *prva*, *druga* i *treća* lub *nova*, *novija* i *naj-*

¹⁹ J. Strutyński, *Gramatyka polska...*, s. 46.

²⁰ D. Ostaszewska, J. Tambor, *Fonetyka i fonologia...*, s. 85.

²¹ J. Strutyński, *Gramatyka polska...*, s. 46.

²² A. Čirgić, I. Pranjković, J. Silić, *Gramatika crnogorskoga...*, s. 15.

novija jotacija (pierwsza, druga i trzecia lub nowa, nowsza i najnowsza). Pojawienie się współczesnych czarnogórskich fonemów /ś/ i /ż/ związane jest z nowszą i najnowszą jotacyzacją, która rozpoczęła się pod koniec XIV wieku, kiedy dyftongiczne *ě* na terenie (i)jekavskim przekształciło się w wymowie w *ije* i *je*²³. Na niektórych terenach (i)jekavskich, w tym na terenie całej dzisiejszej Czarnogóry, najnowsza jotacyzacja objęła również głoski *s*, *z* (oraz *t* i *d*²⁴), gdzie *s* > ś i *z* > ż. Jotacyzacja tego typu wyewoluowała np. takie czarnogórskie formy jak: *šekira* < *sjekira* ‘siekiera’, *šever* < *sjever* ‘północ’ czy *šesti* < *sjesti* ‘usiąć’²⁵.

W języku czarnogórskim nowsza i najnowsza jotacyzacja pokrywają się tylko do pewnego stopnia, por. np.: *šekira*, *šutra* ‘jutro’ czy *koži* ‘kozi’²⁶. Współczesne czarnogórskie formy typu *šutra* (*sjutra*) i *koži* (*kozji*) przekształciły się w wyniku nowszej jotacyzacji, co potwierdza, że głoski ś i ż w języku czarnogórskim powstały również w wyniku nowszej jotacyzacji. Zresztą w literaturze dialektologicznej prawie bez wyjątku można spotkać się takimi przykładami, jak: *šutra* < *sjutra*, *šajan* < *sjajan* ‘barwny, błyskliwy, znakomity’, *paši* < *pasji* ‘psi’, *pašaluk* < *pasjaluk* ‘czyn tego, który postępuje jak zły pies’, *prošutra* < *prosjutra* (prekosutra) ‘pojutrze’, *oše* < *osje* (np. *oše gnijezdo*) ‘osie’, *klaše* < *klasje* ‘kłosie’, *koži*, *kožavina* < *kozjavina* ‘bukłak’ itp. Oczywiście, podobnie jak to ma miejsce w polszczyźnie, czarnogórskie głoski ś i ż mogą pojawiać się jako skutek asymilacji pod względem miejsca artykulacji, np.: *iždeljati* < *izdeljati* < *izdjeljati* ‘wydzielać’, *iždevovati* < *izdevovati* < *izdjevovati* ‘rozdziewiczyć’, *išcerati* < *išcerati* < *istjerati* ‘wypędząć, wyrzucać’, *išcetati* < *išcetati* < *istjetati* ‘wyciągać’²⁷ itp.

Obydwie głoski obecne są także w czarnogórskich hipokorystykach, zwłaszcza w nazwach własnych. Spotkać je też można w przymiotnikach i czasownikach. Interesujące przy tym jest to, że są/mogą być one wynikiem jotacyzacji innego typu niż ta, która odbyła się z udziałem joty powstałej z krótkiego **ě* lub też wynikiem zmiękczenia ś i ż. Przykładem są takie czar-

²³ J. Vuković, *Istorija srpskohrvatskog jezika. I dio. Uvod i fonetika*. Beograd 1974, s. 179.

²⁴ Np.: **tĕrati* > *tjerati* > *čerati* ‘wyganiać, zmuszać’; **dĕvojka* > *djevojka* > *đevojka* ‘dziewczyna’; **dĕte* : *dĕteta* > *dijete* : *djeteta* > *dijete* : G. *deteta* ‘G. dziecka’ itp. Wraz z jotacyzacją spółgłosek *t* i *d* paralelnie dochodzi do jotacyzacji afrykaty *č*, gdzie: 1/ afrykata *c+j* > *ć*, np.: *cjepanica* > *čepanica* ili *cjedilo* > *ćedilo* itp.) oraz 2/ grupy spółgłoskowe *cv+j* > *ć* i *dv+j* > *đ* (w tym przypadku występuje równocześnie zjawisko uproszczenia grup spółgłoskowych i jotacyzacja), np.: *cvjetast* > *ćetast*, *Cvjetko* > *Ćetko*, *medvjed* > *meded* itp.

²⁵ J. Vuković, *Istorija srpskohrvatskog...*, s. 180.

²⁶ Tamże, s. 181.

²⁷ S. Orlandić, *Jekavska jotacija u crnogorskim govorima*, „Lingua Montenegrina” br. 7, s. 9.

nogórskie formy, jak: *Gašo, Žala; tašo, duša, bižo, tanašan, mažuniti, umažuniti se, tašunati*²⁸ itp. Zresztą o obecności głosek ś i ź (a zwłaszcza tej pierwszej) na terenie Czarnogóry świadczą także liczne toponimy²⁹. Na przykład wycinkowy w tym zakresie i niedający pełnego oglądu problemu czarnogórskiej toponimii słownik fitonimów i zoonimów w toponimii Czarnogóry potwierdza przeszło 180 jednostek toponimicznych rozpoczynających się wyłącznie literą ś. Należą do nich np.: *Šeče, Šeme, Šenica, Šenokos, Šeraka*³⁰ itp. Oprócz tego do wspomnianej grupy można zaliczyć także inne, niezwiązane z fotonimami i zoonimami, jak np. *Šednik*³¹.

Jekawska jotacyzacja spółgłosek ś i ź dokonała się bez wyjątku³². Na obszarze czarnogórskim nie ma dialektu ani gwary, w których obecne byłyby wyłącznie formy niepoddane jotacyzacji. Tam, gdzie są takie zarejestrowane (chodzi tu głównie o pas nadadriatycki wybrzeża czarnogórskiego), występują one paralelnie z formami poddanymi jotacyzacji. Czarnogórska głoska ź charakteryzuje się mniejszą frekwencją niż głoska ś, jednak jej istnienie i użycie rejestruje się na całym terytorium Czarnogóry. W związku z tym usprawiedliwione wydaje się stwierdzenie, że spółgłoski ś i ź jako produkty jotacyzacji jekawskiej są wszechobecne w gwarach czarnogórskich³³. Zresztą to szerokie rejestrowanie używania głosek ś i ź przez Czarnogórców umożliwia zakwalifikowanie tych spirantów jako część standardu języka czarnogórskiego, a badania takich par leksemów, jak np. *šenka* : *Senka*, *ženica* : *ženica*; *šeka* : *seka*; *Koža* : *koža* itp. wskazują na ich funkcję dystyngtywną.

Spiranty ś i ź występują dzisiaj i poza terytorium dzisiejszej Czarnogóry. Istotne jest jednak pytanie o status, jaki posiadają one we współczesnych standardach sztokawskich. „Poza czarnogórskim obszarem językowym fo-

²⁸ W języku Czarnogórców nie w każdym przypadku istnieje możliwość zastąpienia fonemu ś przez *sj(e)*, ponieważ czarnogórskie ś nie jest wyłącznie wynikiem procesu jotacyzacji głoski *s*, czego potwierdzeniem są właśnie wspomniane niektóre antroponimy typu: *Mašo, Vešo, Mušo, Daško, Pušo* i in. (P. Brom, *Fonemy ś i ź w procesie różnicowania sztokawskiego obszaru językowego*, „Slavia Centralis” br. 2(1) 2009, s. 80.

²⁹ S. Orlandić, *Jekawska jotacja...*, s. 10.

³⁰ Głoski te znajdziemy także w śródgłosie takich nazw miejscowych, jak np.: *Kišelača, Paši* (np. *Paši brijeg, Paši kam, Paši krš*), *Koža, Koževina* itp. (V. Pulević, N. Samardžić, *Fitonimi i zoonimi u toponimiji Crne Gore*, Podgorica 2003, s. 442–446).

³¹ N. Vujović, *Onomastika Barjamovice, Velestova i Markovine*, Cetinje 2020, s. 36.

³² Pojawiają się one zarówno w nagłosie, np. *žena, ženica, Žagora, žato, žalo, žakati, šutra, šen, šenina, šenka* itp., w śródgłosie, np.: *ošē, ošēčaj, ušēdelica, kožavina, prošek* itp., jak i w wygłosie, np.: *muš, guš, iš, miš, galeš, jeleš, maiš, poš* itp. (P. Brom, tamże, s. 80).

³³ S. Orlandić, *Jekawska jotacja...*, s. 14–15.

nemy te występują w niewielkim zakresie, a ilość leksemów, w których są realizowane, jest ograniczona. Dlatego we współczesnym języku bośniackim (...) czy serbskim mają one wyłącznie charakter dialektalny³⁴ lub w niektórych przypadkach, jak to ma miejsce w języku chorwackim i bośniackim, mogą się pojawić jako alofony np. we współczesnym upodobnieniu śródwyrazowym lub międzywyrazowym. Natomiast w języku serbskim taka ewentualność nie jest możliwa. Tu głoski te (jako warianty) wydają się nieobecne³⁵.

Wnioski

Przy analizie problemu dotyczącego warunków pojawienia się i funkcjonowania spirantów *ś* i *ź* w języku polskim i czarnogórskim w aspekcie porównawczym wyłaniają się następujące spostrzeżenia:

- 1) O ile głoski te w języku czarnogórskim w zdecydowanej większości są produktem jotacyzacji (nowej i najnowszej), to ich polskie odpowiedniki powstały w wyniku palatalizacji pod wpływem samogłosek rzędu przedniego. Nawet, jeśli uwzględnić spostrzeżenie H. Konecznej dotyczące tego, iż przyczyna nasilenia się procesów palatalizacyjnych spółgłosek półpalatalnych wiązała się również ze zmienioną artykulacją samogłosek przednich, które w okresie istnienia grupy lechickiej były artykułowane w taki sposób, że towarzyszyła im tzw. prejotacja [czyli najpierw była wymawiana jota (nieco słabiej), a dopiero po niej samogłoska przednia, np. *iĕ-*, *ie-*], to należy jednak pamiętać, iż na okoliczności powstania omawianych polskich spirantów wpływ miały wszystkie samogłoskami przednie, co nie pokrywa się z warunkami pojawienia się tychże w języku czarnogórskim, w którym są one produktem jotacyzacji, gdy *j* i *je*, tj. kontynuant prasłowiańskiego krótkiego **ě* (**ě* > *je*) zmiękczały *s* i *z* do *ś* i *ź*. Dlatego nie można wiązać ich identycznego pochodzenia w jednym i drugim omawianym języku.

³⁴ P. Brom, *Fonemy ś i ź...*, s. 79.

³⁵ Podręczniki do fonetyki i fonologii serbskiej nie uwzględniają takiej możliwości. Nie znajdziemy ich np. w takich publikacjach jak *Fonologija srpskoga jezika* (Д. Петровић, С. Гудурић, Фонологија српскога језика, Београд 2010), *Fonetika i fonologija: ortoepska i ortografska norma standardnog srpskog jezika* (Lj. Subotić, D. Sredojević, I. Bjelaković, *Fonetika i fonologija: ortoepska i ortografska norma standardnog srpskog jezika*, Novi Sad 2012) czy w polskiej publikacji *Zarys fonetyki języka serbskiego. Szkic historyczny, dialekty, akcenty* (D.V. Paždžerski, E. Hacia, *Zarys fonetyki języka serbskiego. Szkic historyczny, dialekty, akcenty*, Gdańsk 2014).

- 2) Głoski ś i ź są ogólnie obecne we wszystkich gwarach czarnogórskich, podczas gdy w odniesieniu do użytkowników języka polskiego znajomość i użycie tychże w większości nie dotyczy polskiej mniejszości zamieszkującej dawne Kresy.
- 3) Czarnogórski język standardowy daje możliwość używania dwóch wariantów – zarówno z formami zjotycyzowanymi, jak i niezjotycyzowanymi, w związku z czym obok spirantów ś i ź mogą się paralelnie pojawić połączenia *sj* i *zj*, podczas gdy w polszczyźnie standardowej spiranty te są wszechobecne i nie ma tu żadnej możliwości ani potrzeby ich zamiany.

Robert Bońkowski

Polish and Montenegrin spirants ś and ź

Montenegro's independence in 2006 and the introduction of Montenegrin as an official language in the Republic of Montenegro paved the way for institutionalized normative work on the Montenegrin language, in which the phonemes ś and ź officially appeared as full-fledged. Thus, the official Montenegrin language is the only South Slavic language and the third, next to Polish and Lower Sorbian, to have in its phonemic stock the soft spirants analyzed in the paper. The purpose of this analysis is to present and compare Polish and Montenegrin spirants ś and ź in terms of genetic description and their contemporary status. Such a comparison does not ignore dialectal contexts.

Keywords: Slavic studies, Polish and Montenegrin language, historical grammar and dialectology, phonetics and phonology, spirants ś and ź

Słowa kluczowe: slawistyka, język polski i język czarnogórski, gramatyka historyczna i dialektologia, fonetyka i fonologia, spiranty ś i ź